

Kojim putem u visokorazvijeno društvo?*

DIMITRIJE SERGEJEV

Filozofski fakultet,
Zagreb

UDK: 008.2

330.341

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 3. travnja 1991.

Tko želi uzdignuti svoj razvoj na nivo visoke razvijenosti mora ambicioznije krenuti naprijed njegujući ona stremjenja u privredi koja se oslanjaju na inovacije i patentne zavode. No, ovaj preokret ne traži samo nove institucije i nova organizaciona rješenja, već i promjenu nekih stavova i tradicionalnih navika. Prije svega potrebno je napustiti vjeru u automatske procese i daleko više vremena i truda posvetiti traženju najboljih rješenja za razvitak koji je u skladu sa suvremenom koncepcijom napretka.

Razvitak industrijskog društva u svim njegovim oblicima i etapama moguće je na različite načine usmjeravati. To vidimo i po različitim usmjeravanjima razvitka kod nas. Danas se ističe npr. kao naročito perspektivan oblik razvoja onaj koji će nastati kad se društveno vlasništvo prenese na privatne nosioce. S tim u vezi velike nade se polažu u privatnu inicijativu koja će doći do znatnijeg utjecaja s tim prijenosom vlasništva.

Kao što je poznato, reforma Ante Markovića u prvi plan stavlja jedan drugi momenat—tržište. Velike nade polažu se prije svega u tržišne zakone koji trebaju ispoljiti sve svoje dobre osobine. Oni trebaju, naime, snažno povući naprijed cjelokupni razvitak s jedne strane, eliminirajući slaba poduzeća, a pomažući rad najboljih poduzeća i projekata.

Kad se usporede ova različita polazišta, koja dolaze do izražaja kod nas u zadnjih nekoliko godina, lako je uočiti da postoji jedan zajednički momenat. Uvijek se ističe jedan automatizam koji će, odozdo, sam po sebi, riješiti probleme i dovesti do pravog puta, tj. do brzog i efikasnog razvoja.

Počelo je ustvari s koncepcijom samoupravljanja. Iza nje je stajalo uvjerenje da ljudima treba samo omogućiti istinsko samoupravljanje, a oni će onda sami, međusobnim, plodnim, sadržajnim, dalekosežnim i svrhovitim dogovorima kreirati takvu ekonomiju i cjelokupnu organizaciju društva koja će omogućiti snažan i efikasan razvoj. Zato su energije političara bile usmjerene u pravcu kojim bi se moglo izboriti to pravo samoupravljanje. I zato je svaki neuspjeh bio povod za razgovor o daljnjem, boljem, temeljitijem razvoju samoupravljanja.

Priča o tržištu je priča o samoupravljanju samo malo promijenjena i naizgled usklađena s Europom. Sada se, dakako, ističe da bi trebalo samo dopustiti slobodno, što slobodnije ispoljavanje tržišnih zakona i oni će vrlo brzo, sami po sebi stvari dovesti u red.

Sve se opet ponavlja s idejom o prijenosu vlasništva. I opet se polaže velika nada u automatske procese. Njih ćemo aktivirati ako uspijemo državno i društveno vlasništvo na razuman i društveno koristan način prenijeti na privatne vlasnike. I eto nam pogonske snage koja će sama po sebi vući naprijed i vrlo brzo riješiti najbitnije probleme razvoja.

Ovo prebacivanje odgovornosti nije zlonamjerno. Ljudi koji to rade, rade s najvećim uvjerenjem da su na najboljem putu i da će tako najbrže riješiti probleme. Oni jednostavno ne vide pravi put, a ako ga vide, groze se od pomisli da ga moraju izložiti jednom širem

* Rad je napisan u okviru projekta »Socijalnoekološki aspekti razvoja«, a referiran je na znanstvenom skupu »Postsocijalizam i razvoj« 22. 2. 1991. godine u Zagrebu u organizaciji Sociološkog društva Hrvatske.

auditoriju koji ima vlast i društveni autoritet, ali ne i dovoljno osjetljivosti i znanja o ustrojstvu visokorazvijenog društva. Nije neobjašnjivo da od stotine nerazvijenih ili srednje razvijenih zemalja tek jedna ili dvije prihvaćaju modernu koncepciju razvoja, a sve druge odustaju. Problem je u osnovi jako težak, toliko težak da se od njega bježi iako je on uvjet brzog napretka, slobode, nezavisnosti, pune zaposlenosti, visokog standarda i izvor sredstava za narastajuće ekološke probleme.

Ovo prebacivanje odgovornosti s naglascima na samoupravljanju, tržištu i prijenosu vlasništva nije stalno jedno te isto. Stvari se ipak polako rješavaju i s onog drugog, pravog, aktivnog aspekta. Kad sam ranije, u objavljenim radovima, kritizirao ovu vjeru u automatske procese (1989:23) naveo sam čitav niz mjera (također 1986:77) koje bi trebalo ostvariti. Iako sam uvjeren da moja kritika nije bila ni od kakvog šireg utjecaja, ipak je pola tih prijedloga u međuvremenu ostvareno. To pokazuje koliko se stvari pomiču prema naprijed i s onog aktivističkog aspekta, iako osnovni problem još uvijek nije na ovaj način riješen. Nismo se zaustavili i osnovni problem riješili u njegovoj srži. Još uvijek polažemo prevelike nade u automatske procese.

U osnovi shvaćanja da će automatski procesi preobraziti društvo i proizvodnju leži istinita koncepcija, ali istinita u odnosu na prošlost. Zakoni robne proizvodnje, privatno vlasništvo i svojinski odnosi zaista su bili izuzetno značajni za ovu našu civilizaciju. Kroz njih se formirala »nevidljiva ruka« koja je uzrokovala eliminaciju slabih i nesposobnih proizvođača i stalno gurala prema naprijed, prema visoko razvijenoj efikasnoj ekonomiji. Adam Smith u »Bogatstvu naroda« (1952) i Emil Dirkem u knjizi »O podjeli društvenog rada« (1972) možda su najbolje izrazili moć i plodotvornost tih automatskih procesa i njihovih posljedica na društveni razvoj i društvenu integraciju od malih cjelina (segmentnog društva) do velikih nacionalnih cjelina našega doba. Nikada nećemo moći dovoljno zahvaliti ovim automatskim procesima koji su toliko zaslužni za ovu našu civilizaciju.

Da danas živimo u Zagrebu, kao recimo 1851, kada je taj grad tek sjedinio svoje odvojene općine u jednu cjelinu (P. Cindrić, 1965:248) svakako bi trebalo isticati u prvi plan zakone tržišta. To je bilo vrijeme za automatske procese, iako je Zagreb u to vrijeme jako kasnio u svom razvoju, kao i svi gradovi na Balkanu, čemu su krivi Turci, koji su ovdje presjekli civilizacijske tokove. No bez obzira na to automatski procesi su u to vrijeme jako korisni.

Gledano u cjelini, automatski procesi su u toku polaganog razvoja negdje od 8 stoljeća preobražavali čitavu zapadnoevropsku civilizaciju. Oni su doveli do masovne pojave malih gradova koji se širom Europe pojavljuju u određenim matematički odredljivim razdaljinama. Ti su procesi vodili stalnom, iako laganom razvoju tih gradova, i neprekidnoj sve široj društvenoj integraciji koja je dovela do pretapanja »segmentalnih« tj. malih, lokalnih društvenih cjelina u suvremene nacije, što je lijepo opisao E. Dirkem. Oni dovode i do još širih društvenih integracija koje danas već stvaraju kontinentalne društvoekonomске cjeline.

Preobražavajuće snage koje nastaju tržišnim mehanizmom i privatnim vlasništvom, koje oblikuju unutrašnju regulaciju slikovito izraženu kao »nevidljivu ruku«, djelovale su tokom 11—12 stoljeća zapadnoevropske povijesti. To je bio njihov prvi pravi vremenski okvir djelovanja. Njima je trebalo višestoljetno vrijeme i oni su ga imali. Takvo vrijeme, nažalost, danas više ne stoji na raspolaganju. To je osnovni razlog zašto nam automatski procesi više ne stoje na raspolaganju u njihovom pravom djelovanju. Treba ići brže naprijed i to brže mora biti smisleno i produktivno.

Sučeljevanje s problemima

Po riječima L. Browna (1979:106) obrazovanje se danas smatra glavnim nosiocem društvene promjene. Što se tiče porasta proizvodnje i produktivnosti, suvremena istraživanja

također pokazuju da obrazovanje treba staviti ne samo na istaknuto mjesto, nego upravo na prvo mjesto. Ne sudjeluje samo stroj u proizvodnji, nisu za tu proizvodnju samo važne sirovine, rezervni dijelovi, čovjek kao radna snaga nego i opće obrazovanje tog čovjeka. Po Denisonovom izvještaju (Servan-Schreiber 1968:70-77) ovo opće obrazovanje je najvažniji faktor porasta proizvodnje. Do tog zaključka je Denison došao analizirajući 30 faktora produktivnosti kroz dugo razdoblje američke ekonomske ekspanzije. Ti su rezultati ispitani i široko prihvaćeni u SAD.

Prema tome, gledajući dugoročno, u svakoj proizvodnji, kao njen sastavni dio i to najvažniji, sudjeluje opće obrazovanje radnika, odnosno proizvođača. Obrazovanje nije potrošnja, nije nadgradnja, već je integralni dio proizvodnje.

Kod nas još možemo čuti poslanike vrlo visokih foruma kako se zalažu da se smanje doprinosi za škole, jer je to ulaganje u potrošnju. No, bez obzira na ova pojedinačna mišljenja, mi smo ostavili iza sebe razdoblje kad su takvi stavovi imali veći utjecaj. Službeni stav je izmijenjen. No, s krivim, pojedinačnim mišljenjima, još ćemo se dugo susretati. Ova mišljenja ne izviru iz neke konkretne političke doktrine, kao npr. učenje o državi, već iz antropološke situacije života, navika i mišljenja tradicionalnog, pretežno seoskog društva, koje je kod nas tek preseljeno u gradove. Ovo će mišljenje još dugo izvirati iz zaostalih zemalja ili kod nas iz provincijskih sredina.

Ne navodim ovaj primjer škole, odgoja i obrazovanja da bih sada ponovno pokrenuo diskusiju o ovom problemu, nego da ga uočimo kao važnu pouku u nastojanju za promjenom mišljenja koje je dio jednog svijeta koji ne odgovara visokorazvijenom društvu. Ovaj bi nas primjer trebao poučiti da krenemo još dalje, u još suptilnije i sakrivenije sfere. Da promijenimo i druge slične načine mišljenja, koja također vrlo negativno djeluju na naš daljnji razvoj.

Kao što smo često u prošlosti ozbiljno griješili u odnosu na školstvo ne videći njegovu prvo-razrednu ulogu i trpajući ga u sporedne faktore potrošnje, tako i sada griješimo u našem odnosu prema inovacijama i organizaciji koja te inovacije treba omogućiti. Već smo odmakli u svom razvoju iz kruga nerazvijenih zemalja, a eto naše nas krivo uvjerenje tjera da zajedno s njima svuda po svijetu tražimo zajmove, a ne priključujemo se pametnoj politici najrazvijenijih zemalja koja je sva usmjerena na pridobivanje ili kupovanje sposobnih ljudi. I u istom času dok tražimo zajmove rasipamo po razvijenom svijetu najsposobnije izumitelje kojima nismo znali osigurati uvjete rada i stvaranja, što je bio glavni razlog radi kojega su otišli u druge zemlje.

Ako negdje u provinciji radi elementarnih nepogoda treba neko izvanredno skladište, ili sklonište, neće se obustaviti rad seoske zadruga ili neke radionice, najprije će iskoristiti prostor u školi. Znam za takve primjere i to je tako i u SAD i u Kanadi i u Francuskoj i kod nas. Konkretan čovjek u provinciji, sav prožet tradicionalnim mišljenjem, koji s mnogo truda izlazi na kraj sa svojim njivama, svojom mehanizacijom i domaćim životinjama »zna« vrlo dobro što je to pravi posao, a što igra ili napola igra. Radinost ovog čovjeka vrlo cijenim, ali ne i njegovo razmišljanje o ljudskoj povijesti ili ljudskoj kreativnosti. Poznat je slučaj jednog slikara koga se otac odrekao kad je čuo da se ozbiljno počeo baviti slikarstvom i napustio studij arhitekture. No, ocu se ipak svidjelo kad je sin postao uspješan, poznat i bogat slikar. Vraćajući se kući sin usput kupuje dva vola, da bi pokazao da njegovo slikanje predstavlja »pravi« posao, i da bi s tako konkretnim obličjem svog rada ušao u selo i došao svome ocu.

Naše doba radikalno mijenja neke bitne odnose i temelje ljudskog života. Nekad su bili najbogatiji i najmoćniji oni koji su imali najveće pašnjake ili njive, koji su najviše radili, porodili najviše sinova i imali najveće stanovništvo... Danas to više nije tako. Danas se među najbogatijim i vrlo utjecajnim narodima nalaze i posve mali narodi koji žive na malim prostorima, ali su zato visoko razvili svoje društveno ekonomske sisteme.

Mnogo toga se promijenilo. Od velikih prekretnica, koje se očituju u temeljnim odnosima prema vlastitoj povijesti, koja se danas, po riječima E. B. Taylora (1892:439) razvija iz doba nesvjesnog u doba svjesnog progressa, ili, prema analizi iz moje knjige *Otuđeni čovjek* (1986:161-169) iz predindustrijskog u industrijsko i iz utemeljenog u prilagodljivo društvo, pa do naoko malih promjena koje se očituju u tome da slikanje slika, igranje tenisa ili rad na tehnološkim izumima ako je uspješan, postaje izuzetno interesantan i izuzetno plaćeni ljudski rad.

Povjerenje u automatske procese vezano je uz mentalne navike koja je proizašla iz rutine jednog načina života koja se jačala i obnavljala stoljećima, a negdje i tisućljećima. Najvažniji posao u najvećem dijelu života ove naše civilizacije, od početka nastanka stalnog naseljavanja i postanka prvih gradova, bio je povezan uz sezonske poljoprivredne poslove. Na selu je živio najveći broj ljudi, gotovo do jučer. Zato su te navike toliko duboko prisutne u njihovoj svijesti i toliko se uporno ponavljaju u današnjem ponašanju nerazvijenih i srednjerazvijenih naroda.

Tradicionalni je čovjek nekada kao i danas sadio biljku u zemlju, a sama priroda sjemena, sunca i vlage činila je zatim svoje. Biljku je trebalo nakon nekog vremena okopati, ili zaštititi od životinja, i nakraju, dakako, pobrati i spremi. Tu je izvor tog povjerenja u automatske procese koji se danas često uporno ponavljaju. Cjelokupno zbivanje u ovom davanju povjerenja automatskim procesima ima upravo karakter sezonskih poslova kao u poljoprivredi. Najvažniji događaji se zbivaju na sastancima, konferencijama, sazivima, a oni se održavaju u određenim vremenskim razmacima, upravo kao i najvažniji poslovi u poljoprivredi.

Umjesto povjerenja u automatske procese, treba sjesti i napraviti plan i dogovor o onome što treba učiniti u sadašnjem razdoblju, i što će biti program ogromnog broja aktivnosti. Treba, naprimjer, reorganizirati čitavu industriju Republike u smislu iskorištavanja inovativnih sposobnosti svih zaposlenih u industriji. Sva istraživanja pokazuju da kronično zaostajemo iza razvijenih zemalja u korištenju inovacija na radnim mjestima. Vrlo je indikativno u tom pogledu i nedavno objavljeno istraživanje mladih sociologa u knjizi »Kraj inovacijske iluzije« (1990). Iako se nikako s naslovom te knjige ne mogu složiti, smatram da ona može potaknuti korisne razgovore o potrebi razvoja naše industrije u smislu razvoja organizacionih sposobnosti korištenja inovacija proizvođača, odnosno svih zaposlenih u industriji. Zato su potrebne osmišljene mjere i stalna svakodnevna razmjena mišljenja zaposlenih u industriji i u svim institucijama zaduženim za razvoj, uključujući i najviše organe vlasti.

Ovaj rad ne samo da traži svakodnevni trud nego i vrlo razrađeno i sistematski provođeno rješavanje problema. Negdje možda treba samo pomoći unutrašnji razvoj, ali možda treba ostvariti ono što je svuda proklamirano, tj. da rukovodioci moraju imati kvalifikacije za svoje radno mjesto. U radu političara moraju nastati promjene. Umjesto da od vremena do vremena analiziraju kako napreduju automatski procesi, njihov rad treba postati sličan radu rukovodioca u radnoj organizaciji. Svakodnevno trebaju imati brojne zadatke i svakog dana moraju biti u kontaktu s brojnim problemima privrede.

Vrlo dobro znam koliko je bilo u prošlosti neuspjeha u namjeravanim promjenama industrije i društvenog sistema. Po mojem mišljenju najveći nedostatak bio je u polazištu u traženju automatskog rješenja koje će biti izvor akcije, umjesto u pravljenju plana u kome postoji široka lepeza radova koje treba napraviti u jednom razumnom roku. No, kad se već govori o prošlosti, snagu treba crpiti iz onoga što je ostvareno, iz onoga što je dalo dobre, uspješne rezultate. Nema sumnje da visokorazvijenog društva ne bi bilo da ono nije sistemom mjera riješilo pitanje krize hiperprodukcije o čemu govori J. Fourastie (1968:168). Nema sumnje da je znanstveno utemeljen program New Deal-a dao dobre rezultate, kao i da su u

određenim etapama ostvareni briljantni pomaci naprijed zahvaljujući upravo namjernom djelovanju pojedinih ličnosti ili vladara (Viktorija u Engleskoj, Petar Veliki u Rusiji i slič.).

Kad bi me netko pitao da odredim trenutak koji je najzaslužniji da je socijalistički pokret u Europi doživio ovaj neslavan događaj, da ga toliki narodi odbacuju, ja bih rekao da je to zato jer nije htio, ili nije mogao, ili nije znao razgovarati. Znači, na prvo mjesto stavio bih jedan ljudski faktor. Tako i u prekretnici koja donosi visokorazvijeni privredni i društveni sistem vidim prije svega ljudske momente.

U institucije koje treba promijeniti svakako spada i država kao značajan faktor društvene regulacije. Kako sam o državi nedavno pisao (1990:33), a čujem već i neke kritike, zadržat ću se malo na njenoj problematici. Smisao države mora se odrediti prema cjelini društvenog posla. Ako je npr. dogovoreno da se treba održavati čistoća rijeka, jezera i otvorenih kanala, onda to treba i provjeravati. Ne može to biti samo dobrovoljan posao. Netko se treba ujutro ustajati, obići rijeku i druge vođene površine, provjeriti da li ima zagađenja. Ako ima, ispitati odakle dolazi, odmah alarmirati za to zadužene institucije, itd... Taj čovjek bi trebao biti u uniformi. Iza njega bi trebao stajati autoritet jedne šire društvene zajednice. Eto, taj čovjek može biti državni službenik, dio države. Država se mora sastojati od brojnih, za cjelinu smislenih rutinskih radova, iza kojih stoji društveni dogovor i autoritet društva. Tako i u poslu organizacije inovativnog rada u čitavoj industriji mora postojati, ili mora biti organiziran državni organ koji će pored svih osjetljivih problema, koje tek treba dogovoriti ili riješiti, stalno raditi na onom što je već dogovoreno i što treba biti rutina već dogovorenog načina života. Država kao takav stručan i potreban djelatnik mora biti razvijena. Ona mora biti dio visokorazvijenog društva kao stalni sistem njegovog života.

Jedan od najvećih nedostataka socijalističkog lagersa bila je činjenica da je nedovoljno bila razvijena moderna država kao stručni i regulirajući organ društva. Briga je bila posvećena pretežno ideološkoj državi koja je imala svoj normalan nastavak u vrlo poznatoj pojavi »političke tvornice«. Zato reći za ovakvu državu da je bila jaka država, isto je što i reći za »političku tvornicu« da je bila u ekonomskom smislu snažno poduzeće. U oba slučaja radi se o instituciji koja se u određenom vremenu sama od sebe ruši i nestaje jer nema društvenog opravdanja.

Idealni tip nigdje ne postoji u životu. On je jedna konstrukcija. Stvarnost se često približava idealnom stanju. Tako je i s državom u lageru. Ona je toliko isticala politički smisao, a tako malo stručni i regulirajući da je to odredilo njen značaj radi kojega je i propala. Ni isticanje automatizma nije idealna, savršena pojava. I ovdje ima i jednog i drugog, ali je automatizam ipak toliko jako naglašen da se ova pojava mora izdvojiti i uočiti kao posebna pojava društvenog razmišljanja i djelovanja.

Potreban je ambiciozan i hrabar proboj prema visokorazvijenom društvu

Ma koliko majka voljela svoje dijete, ne može ga spasiti ako ono boluje od neke smrtonosne bolesti. Sama ljubav nije dovoljna. Potrebno je znanje, znanje koje će se realizirati u efikasnom lijeku. Isto tako ljubav prema svome narodu nije dovoljna da bi se on uzdigao među najrazvijenije i najnaprednije narode svijeta. I tu je potrebno znanje, ponajprije znanje o tome šta čini tu visoku razvijenost.

Svi se visokorazvijeni narodi odlikuju time da ulažu izuzetne napore u to da naprave proizvode koji su novi, korisni, zanimljivi, dopadljivi, potrebni, prihvatljivi, značajni, koji efikasno nešto rješavaju ili uspješno nečemu služe, koji u tome prednjače pred drugim sličnim proizvodima, koji nisu suviše skupi... Oni unaprijed podižu tvornicu s namjerom da proizvodi toliko dugo dok je proizvod zanimljiv tržištu. Čim to nije, projekat se ukida, tvornica ruši ili

prenamjenjuje, radnici i inženjeri prekvalificiraju se za drugi projekat ili drugi posao. Zato uopće ne začuđuje podatak, da ga opet i ovdje navedem, da američko tržište u svakom času sačinjava ogroman broj novih proizvoda koji nisu stariji od 5 godina. Čak 90% svih proizvoda mijenja se svakih 5 godina. To pretpostavlja stalno traženje novih proizvoda, novih ideja i planova. I nije to prepušteno samo razvitku industrije i tržišta, već je to stalna briga senata i valde, sveučilišta, fakulteta, škola, patentnih zavoda, države, privrednih komora. Briga je to mnogih subjekata koji zajednički sudjeluju u realizaciji ovog posla. Ovakav rad zahtijeva mnoge dalekosežne promjene. Ovo sam pitanje detaljnije analizirao u radu »Izumi i društveni razvoj« (1986) i donekle u radu o državi (1990) i neću se ovdje na tome opširnije zadržavati. Ovdje ću naglasiti samo ključne, najvažnije momente ovog razvoja.

Kod nas se u provinciji ponavlja nekoliko ideja i projekata. Najčešće nalazimo ciglanu, pilanu, drvenu industriju i tvornicu namještaja, tvornicu celuloze, šećeranu...

Prirodno je da svaki kraj želi zaposliti svoju djecu i dobiti prihode za gradnju puteva i druge javne poslove. No, ako svi u provinciji ponavljaju jedne te iste ideje, i ako ne razmišljaju u potrebama jednož velikog tržišta, onda će dakako pravi uspjeh izostati. Bit će nekih uspjeha, osobito ako se uspjehom nazove životarenje s malim plaćama koje odgovaraju nerazvijenoj zemlji. Problem je u tome da se razvitak digne na viši nivo. Da imamo više, daleko više uspješnih poduzeća koja proizvode za veliko tržište. Treba otvarati proizvodne jedinice koje će davati proizvode koji su traženi i željeni. To će biti u slučaju ako otvorimo tvornicu ili radionicu s nekim novim kvalitetnim porculanom, nekom novom elektronskom industrijom. No samo nam trebaju ideje. Ne možemo očekivati od svakog malog mjesta u provinciji da ima veći broj takvih ideja. Ne možemo očekivati ni u velikom gradu da će se brzo i dobro procijeniti da li je neka ideja originalna ili je posuđena iz nekog susjednog grada. Zato nam treba dobar patentni zavod i koncentracija sposobnih kadrova...

Visokorazvijenost se ne može postići bez patentnih zavoda. Oni su potrebni i za velika područja i za pojedina velika poduzeća ili grane industrije, jasno, u ovom slučaju više prilagođeni i specijalizirani. Svaki originalni pothvat, neophodan za visokorazvijeno društvo, povezan je s neizvjesnošću. Na to se mora računati. Upravo radi ove neizvjesnosti patentni zavod je neophodan, kao što je neophodan i svjetionik na moru. Ne treba nam svakog časa, ali kad je potreban onda se bez njega jednostavno ne može.

Kako stalno mora uspoređivati nešto novo s onim što je već poznato, patentni zavod je rasadište ideja. Može nekom reći da je na krivom putu. Nekom, naprotiv, može reći da su mu osnovne zamisli posve originalne i da u tom rješenju nema patentiranih proizvoda. Patentni zavod daje sigurnost ljudima koji mukotrpno i dugotrajno rade na novim idejama. On im jamči da će im ideja biti zaštićena. Ljudi koji uistinu dolaze do novih, korisnih ideja, najčešće su ljudi koji se znaju osvrnuti oko sebe. Oni će svoje nacрте patentirati kod Francuza, Nijemaca ili Japanaca ako ne uspiju kod nas. Mnogo puta se to događalo u prošlosti. Tražili smo po svijetu zajmove, a najkorisnije ideje s naših prostora koristili su drugi. Organizacija patentnih zavoda i reorganizacija privrede u smislu da se u njoj institucionalno sredi masovno korištenje manjih i većih pronalazaka, mora biti briga najodgovornijih ljudi u društvu.

Kod nas su dosta prisutna kriva, simplificirana tumačenja slučajeva uspješnog otrgnuća iz siromašnih, nerazvijenih uvjeta. Primjera radi Japanci i Švicarci bili su jako siromašni, pa zatim jako marljivi (pravi radoholičari) i eto iz toga razloga njihov razvoj u superbogate zemlje, odnosno superrazvijene privrede. A nećemo reći da su razmišljali o svom poslu i bili snalažljivi. Da su Švicarci namjerno počeli njegovati vrlo osjetljive i jako cijenjene radinosti, kao što je to npr. urarstvo, da su nadalje razvili specifično u čitavom svijetu poznato bankarstvo, da su godinama uštedene devize ulagali u podizanje tvornica ili pogona tvornica u najrazvijenijim

zemljama svijeta, ili odmah kod kuće podizali tvornice koje su najvećim dijelom proizvodile za svjetsko tržište. A ti Japanci, koliko su samo oni pokazali snalažljivosti. Od lociranja proizvodnje u mjestima koja slučajno imaju naziv nekog poznatog svjetskog središta, pa do procjene najinteresantnijih ideja, npr. u proizvodnji motora i automobila. No, nisu samo usvojili interesantne ideje motora i automobila u smislu da su im usavršili i snagu i izdržljivost uz lijepi oblik, već su usvojili i najbolje ideje za njihovu proizvodnju, pa su u primjeni robota, kao što opisuje Servan-Schreiber (1981:227-228), pretekli i SAD. Zato je, nimalo slučajno, Japan danas među onima koji nude i najkvalitetnije i najjeftinije motore i automobile. Posve je prirodno da se oni i dobro prodaju i donose velike prihode. A tako je i s mnogim drugim japanskim proizvodima.

Mi moramo razviti osjetljivost naše vlastite industrije za otkrivanje i korisno korištenje dobrih ideja. To je uz osnivanje patentnih zavoda primaran zadatak koji valja ostvariti. Korisno je osvrnuti se malo i po svijetu i vidjeti da li se neki od naših afirmiranih pronalazača želi vratiti. Ovo osvrtnje je vrlo korisno. Imamo naših pronalazača svuda, čak u najvažnijim svjetskim središtima nauke i industrije. Njihov proboj u svjetska središta mnogo govori. Nismo sposobni samo za vaterpolo, košarku ili nogomet. Velike su nam sposobnosti i u fizici, kemiji, biologiji... Samo toga treba biti svjestan i treba biti svjestan veličine zadataka koji se moraju riješiti da bi te sposobnosti mogli iskoristiti kod kuće.

Osvrnimo se širom svjetske scene i za afirmiranim pronalazačima stranog podrijetla. Ponudimo im uvjete makar malo bolje nego što im nude drugi. To je najjeftiniji način da se radom dođe do visokih prihoda u svjetskoj podjeli rada. Samo ako nam se vrati neki od naših izumitelja, ili ako uspijemo pridobiti nekog od uspješnih i afirmiranih stranih izumitelja, moramo im stvoriti uvjete koji ih neće otjerati natrag u razvijene zemlje. To ćemo postići samo u slučaju ako osnivamo posve nova poduzeća s mladim i sposobnim ljudima koji će se grupirati oko izuma i izumitelja. Stvorimo i druge uvjete za ove eksperimentalne tvornice. Tek tako će doći do izražaja zadovoljstvo u radu, neophodno da izumitelj ispolji sve svoje sposobnosti za dobiti poduzeća i društva u cjelini.

Visokorazvijeno društvo i navike koje dolaze iz tradicije

Čovjek je kompleksno biće čija sadašnjost uvijek sadrži i dio budućnosti i dio prošlosti. S time je život i obogaćen i opterećen. Obogaćen, dakako, svim onim dobrim i vrijednim što nam dolazi iz prošlosti i kreće u budućnost, a opterećen onim što je sada loše a nekad je bila dobra ili čak spasonosna rutina života. Mi smo u ovom radu, u vezi s činjenicom da gotovo svi nerazvijeni narodi traže na svjetskoj sceni zajmove, a ne bore se prvenstveno za kadrove što bi ih najbrže izvuklo iz siromaštva, postavili problem tradicionalnih navika. Njih nalazimo na svim etapama društvenog razvoja.

Predodžba o tome da za razvoj industrijskog i visokorazvijenog društva treba veći životni prostor je predodžba jednog plemenskog ili feudalnog društva i nije bitno povezana s modernim tehničkim i industrijskim razvojem. Ta je predodžba jedna od onih koje su uzrokovale drugi svjetski rat. Suprotno tome da se osvajaju novi teritoriji (rudnici, pašnjaci, njive...) može se poboljšati rad na svom vlastitom teritoriju i time dobiti sve ono što nedostaje. Njemačka i Japan su ostvarili silnu svjetsku ekspanziju nakon što su im poražene plemenske ideje vojničkog osvajanja svijeta u drugom svjetskom ratu. Pa gotovo sve rude su tvoje, tvoji su brojni poljoprivredni proizvodi, u svim se hotelima možeš izležavati, svuda će te počastiti i pogostiti, u prirodi čitavog svijeta možeš uživati ako imaš dovoljno novaca da sve to dobro platiš. A imaš dovoljno novaca ako razviješ industriju na osnovi visoke razvijenosti ili na osnovi svima po-

trebnih, svima interesantnih i dostupnih proizvoda. Dakle, daleko je pametnije nepregnuti svoje umne snage i sposobnosti, a ne kao barbarin kretati u smrtonosna i štetna ratna osvajanja.

Težnja za osvajanje životnog prostora, koja je povezala plemenske ideje i visokorazvijeno društvo, gotovo je uništila čovječanstvo, jer su obje zaračene strane bile na domaku atomskog oružja. Tada još nije bila razvijena senzibilnost o štetnosti radijacija na širem prostoru što je bilo osobito opasno.

Osnovni smisao naše civilizacije može se sagledati proučavanjem potreba i želja ljudi, te njenom nastanku i dugom razdoblju formiranja. Te su potrebe i želje nešto dobro, nešto što je dugo vremena djelovalo kao graditeljski činilac civilizacije. Istodobno, ovdje se radi i o jednoj navici koju moramo danas razumjeti, a ne je slijepo slušati.

Dobar poznavalac srednjeg vijeka, Jacques Le Goff, u svojoj knjizi »Srednjovjekovna civilizacija zapadne Evrope« ističe nekoliko karakterističnih trenutaka razvoja naše civilizacije. Po njegovom mišljenju, srednji je vijek bio »svijet gladi« (1974:276). Ljudi su u svemu oskudijevali, a najstrašnija stvar od svega bilo je neprekidno gladovanje. Zato ti ljudi stalno sanjaju o kruhu i hrani. Mitovi o gozbama ponavljaju se u brojnim varijantama u seoskom folkloru. U religioznim maštanjima stalno se događaju čuda koja su usko povezana s hranom. Naročito su poznata čuda koja su učinili sveti Benedikt i sveti Dominik. Koliko se divote krije u tome da dobiješ kruh koji, i kad ga jedeš, stalno se obnavlja i stalno je čitav. To je toliko idealno da to samo svetac uz pomoć Boga može ostvariti. Ukoliko je samo verzija opisan i nacrtan ideal zemlje ili kraja u kojem ljudi ne moraju teško raditi a imaju dosta jela i pića. Sve je to, dakako, vezano uz tadašnje uvjete koji su zahtijevali jako težak rad, a pružali krajnje oskudna sredstva. Usljed tog teškog rada i oskudnih sredstava život je bio vrlo kratak, ne dulji od 30 godina (Le Goff, 1974:286).

Krajnja oskudica jedna je od osnovnih karakteristika života u Europi u vrlo dugom vremenskom razmaku. Po riječima J. Fourastiea (1968:140) i u tako naprednoj zemlji kao što je Francuska 80% ljudi je živjelo od okrajka kruha i jednog luka dnevno, sve do industrijske revolucije. Po njegovom mišljenju, a on je naš suvremenik, on je tek treće koljeno ili treća generacija Francuza koji se do sita najeo izvan svadbenih dana. Znači krajnji svijet oskudice nije daleko iza nas. Nije zato neobično ponašanje suvremenih ljudi koji veoma teže materijalnim dobrima. Ima to vrlo stare i vrlo realne korijene u životu naše civilizacije. Suvremeni se čovjek ponaša u skladu s tom oskudicom koja je trajala jako dugo i ostavila duboke korijene. Po mišljenju E. Froma (1963:142) kad bi suvremeni čovjek izrazio svoju predstavu neba, onda bi to bila jedna velika robna kuća u kojoj se može beskrajno kupovati. I ta robna kuća, odnosno to potrošačko društvo, kako se to obično kaže, jedna je od najmarkantnijih osobina visokorazvijenog društva.

Tek kad se realizira jedan ideal, moguće je vidjeti koliko je bio manjkav. Tako je i danas kad visokorazvijeno društvo ostvaruje brojne želje nastale u nerazvijenim uvjetima i kroničnoj oskudici. Nije više za sreću dovoljno imati obilje materijalnih predmeta. Za sreću treba i nešto drugo. A što je to drugo, o tome moramo danas razmišljati. Beskrajno gomilanje predmeta i hrane ne može riješiti to pitanje.

Ono što zovemo krizom okoliša i ekološkim problemom također je u vezi s tradicionalnim ponašanjem i navikama koje su stjecane u duljim vremenskim razmacima. Davno smo se naučili da zrak i vodu nikom ne moramo plaćati, a ako plaćamo, recimo vodu, onda je to vrlo malo, tek toliko da pokrije troškove gradnje vodovoda. Vodu i zrak uvijek se smatralo besplatnim, svima dostupnim sredstvima rada i života. Razvitak industrijskog društva pokazuje da je to pogrešna ideja i navika smisljena samo u nerazvijenom tradicionalnom društvu. U razvijenom društvu, kad svi trebaju vodu, kad mnogi troše i zagađuju zrak to nisu više raspo-

loživa i neograničena sredstva. No mi se još vladamo na način kao da se ništa nije promijenilo. Rješenje je jednostavno. Moramo se naučiti graditi tvornice ili proizvodne jedinice posve zatvorene u betonske ili staklene ljuske, tako da ni kap tekućine i nimalo prljavog zraka ne ode u okolinu. Tvornica u ljušturi, koja potpuno reciklira sve svoje resurse jako je skupa, nju može ostvariti samo drugačija svijest, odnosno ekonomija koja vrlo uspješno organizira proizvodnju. Dakle, visokorazvijeno društvo koje je pobijedilo tradicionalne navike i zato moglo na ovom području doći do pune svijesti i savjesti je uvjet rješenja i ekološke krize.

LITERATURA

- Cindrić, P., 1965, *Grički milenij*, Grafički zavod Hrvatske
 Čengić, D., Komar, Z., Kraljeta, V., 1990, *Kraj inovacijske iluzije*, Zagreb
 Dirkem, E., 1972, *O podjeli društvenog rada*, Prosveta, Beograd
 Foursastie, J., 1968, *Civilizacija sutrašnjice*, Naprijed, Zagreb
 Fromm, E., *Zdravo društvo*, Rad, Beograd
 Le Goff, J., 1974, *Srednjovekovna civilizacija Zapadne Evrope*, Jugoslavija, Beograd
 Sergejev, D., 1986, *Otuđeni čovjek*, Školska knjiga, Zagreb
 ... 1986, Izumi i društveni razvoj, *Sociologija*, br. 1-2
 ... 1989, Čovjek u procjepu svojih želja, *Revija za sociologiju*, br. 3-4
 ... 1990, Smisao države i njena uloga u industrijskom i ekološkom razvoju, *Revija za sociologiju*, br. 1
 Smith, A., 1952, *Bogatstvo naroda*, Kultura, Zagreb
 Tylor, E., B., 1892, *Anthropology*, Macmillan and Co., London

WHICH ROAD LEADS TO A HIGHLY DEVELOPED SOCIETY?

DIMITRIJE SERGEJEV

Faculty of Philosophy, Zagreb

Those who want to achieve a high level of development must move ahead more ambitiously nurturing those trends in the economy which are based upon innovation and patenting. However, this turnover does not demand only new institutions and new organizational solutions, but also the transformatikon of attitudes and tradiiional habits. First of all we must abandon belief in automatic processes and devote much more time and attention to searching for the best developmental solutions in accordance with the contemporary concept of progress.